

Музейно-педагогічна спадщина А. Ф. Луньова (середина ХХ ст.)

Ольга Павлова

Шостать Афанасія Федоровича Луньова привертає увагу своєю масштабністю і різногалузевою діяльністю. Такий тип професійності притаманний лише талановитій, творчій, закоханій у свою справу людині. Саме до такої плеяди просвітників і належить А. Ф. Луньов [1, с. 55].

Вибір професії, опанування нею, розуміння її специфіки досить серйозно турбували його з дитинства. Про це свідчать його усні спогади та окремі матеріали і документи, які на сьогодні доступні [2, арк. 3].

В літературі, присвяченій діяльності А. Ф. Луньова, достатньо свідчень про жагу малого Афанасія до навчання, читання [3]. Сімейні духовні традиції та дитячі освітні практики дозволили йому уже з ранніх років формувати в собі певні якості, які пізніше, у взаємозв'язку з освітніми, культурними, мистецькими цінностями, розвивали і формували в ньому певний тип особистості, що відповідав ідеалам і цінностям покоління шестидесятників.

Актуальність теми дослідження визначається, перш за все, її недостатнім висвітленням в науковій літературі. Найявна історіографічна база представлена переважно публікаціями науково-популярного характеру [4]. Звернення до вивчення досвіду різнобічної діяльності визначного педагога середини — другої половини ХХ ст. дозволить не лише більш ґрунтовно висвітлити значення його

діяльності, але і розкрити особливості його педагогічного підходу і методу в організації шкільного і позашкільного навчання та виховання. Доречно відзначити, що існуючі публікації дозволяють побачити різнобічність особистості А. Ф. Луньова, але детально і повно запропонована нами проблема в історіографії ще не розглядалася [4]. Наразі стоїть завдання виявити в статтях та публікаціях матеріали, що розкривають педагогічну діяльність А. Ф. Луньова, та на їх основі узагальнити цей напрямок діяльності. Попри всі досягнення його в музейній, мистецькій справі, які принесли йому заслужений авторитет і визнання, А. Ф. Луньов завжди залишався педагогом. На сьогодні найменше досліджений саме педагогічний досвід Луньова.

Використання при аналізі матеріалів джерелознавчого характеру і науково-популярних публікацій дозволило спробувати більш повно показати педагогічне покликання Луньова, що було в основі його мистецтвознавчої і музеєзнавчої діяльності.

Шедагогічна діяльність А. Ф. Луньова охоплює більше ніж 50 років і співпадає з періодом середини — другої половини ХХ ст. В цей час спостерігається активність педагогічної спільноти в пошуках нових освітньо-виховних форм, новаторських ідей, пошуків авторських навчально-виховних моделей у педагогіці. А. Ф. Луньов основою своєї системи виховання обрав естетичний напрям, а засобом реалізації — мистецтво. Завдяки багато-

річній педагогічній, музейній, мистецькій роботі Луньова, зібраній ним художній колекції та створеному художньому музею, Пархомівка стала з середини ХХ ст. мистецьким центром Харківщини.

Перше висловлювання про педагогічне покликання А. Ф. Луньова ми простежили в його автобіографії 1947 р., яку він склав під час вступу до Харківського державного університету ім. О. М. Горького. Знайомство з цим документом стало для багатьох відкриттям, що отримання професії історика Афанасієм Федоровичем не було першим. Після закінчення семирічної школи він отримував середню освіту на Донеччині, а потім у 1939 р. закінчив Полтавський сільськогосподарський інститут [5, с. 92–93]. Але уже під час навчання в сільськогосподарському інституті він паралельно вступає до історичного факультету Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка, що виявилось не випадковим [6, с. 243]. В цей період він відчув своє педагогічне покликання і, вступивши на історичний факультет, готував себе саме до цієї професії. Про це він неодноразово згадував. По закінченні ж Полтавського інституту остаточно зробив свій подальший вибір педагогічної діяльності, влаштувавшись учителем історії та географії до Артемівської бібліотечної школи [2].

З цього часу його професійний і життєвий шлях пов'язується з історією, педагогікою. На жаль, не вдалося віднайти документів про його роботу в Артемівській бібліотечній школі. Роки Другої Світової війни не зберегли і документів перебування А. Ф. Луньова на навчання у Київському університеті. Захоплення історією у нього не пройшло і в лихолітті та випробуваннях долі під час Другої Світової війни, у важкі роки перебування у німецькому полоні [2]. Його завжди підтримувала і надихала людяність, про це він завжди говорив у своїйлюбимій фразі відносно всіх його досягнень: «Мені завжди таланило на хороших людей». Саме «хороші люди», на його думку, допомагали зробити вірний вибір, залишатися

людяним і завжди бути налаштованим на готовність не лише на допомогу людям, але і на самопожертву. Зустрічам на своєму життєвому шляху він завдячував і досягненням у його професійному інтересі до мистецтва та музейної діяльності.

З 1945 р. життя А. Ф. Луньова назажди пов'язане з педагогікою. Влаштувавшись у вересні 1945 р. на посаду учителя історії Пархомівської загальноосвітньої середньої школи (Харківська область), він пропрацював тут усе життя [3, с. 190; 7, с. 138]. Притаманна йому широта сприйняття світу, небайдужість до людської долі спонукали до пошуків різних форм позашкільної діяльності. Звичайно, він не винайшов особливу педагогічно-виховну форму реалізації своїх устремлінь, а підійшов творчо до поставлених освітніх завдань. Це з часом дозволило йому створити авторську методику сучасної музейної педагогіки. Він намагався долучати учнів до своїх захоплень історією, старовиною, мистецтвом. При цьому намагався уникнути формалізму в організації шкільної роботи. Для нього це стало не самоціллю, а бажанням дати творчий життєвий імпульс своїм вихованцям, зародити і виховати в їхніх душах бажання зробити свій світ добрим, відповідальним, різнобарвним, творчим і розповсюдити його навколо. Ця потужна щира сила внутрішньої любові, безкорисливості мала зовні як сильний спротив, так і підтримку. Слід зауважити, що потік його натхненної сили добра і краси виявився сильнішим за перепони, розповсюджувався і сягав далеко за межі Пархомівки. Про це свідчить листування, яке займало велике місце в житті Луньова і стало важливою складовою його комунікації [8]. Він отримував і відповідав на багато листів, це була важлива форма спілкування, можливість вирішувати різні питання, надавати підтримку кореспондентам. Силу і натхнення, в першу чергу, він брав від своїх учнів, з якими бік о бік ішов по життю. Саме учні були понад 50 років індикатором його діяльності, запроваджуваних педагогічних методів,

які він окреслив для себе на початку своєї педагогічної діяльності і продовжував розвивати протягом життя.

Перші роки праці у Пархомівській школі запам'ятались сильною завантаженістю учительською роботою, відчуттям життєвих післявоєнних проблем учнів та односельчан, важкими випробуваннями особистої долі, особливо втратою дружини та малолітньої доньки. Останнє випробування було найбільшим, про це він говорив рідко, але відчувалося, що і з часом цей біль жив у ньому глибоко і гостро.

Афанасій Федорович завжди був занурений у роботу. Вона його захоплювала і надихала, вона його і підтримувала. Під час навчання в екстернаті на історичному факультеті Харківського державного університету (1947 — 1949) у листах до деканату, де він пише про велику завантаженість по роботі, що не може особисто приїхати отримати чи здати завдання, тому просить надіслати навчальні програми, завдання та дозволити виконані завдання надіслати поштою [2]. (До речі на перешкоді були і транспортні можливості швидкого подолання відстані у 120 км від Пархомівки до Харкова. Треба було їхати вузькоколійкою, збудованою на початку 1930-х років, що з'єднувала Пархомівський цукровий завод із залізничною станцією Гути, а звідти уже через Богодухів до Харкова. Впоратися за один день було майже неможливо).

А. Ф. Луньов активно шукав додаткові методи залучення учнів до вивчення історії та їх виховання. Вирішенню цих завдань сприяла робота на уроках та в позашкільних гуртках. Афанасій Федорович активно включився в освітньо-виховний процес, був учасником багатьох освітніх заходів і не лише тих, які проводилися на місцевому рівні. Брав участь у Всеукраїнських та Всесоюзних освітньо-виховних конференціях, виступав з доповідями, публікував статті у навчально-методичних збірниках [5, с. 86–87; 9].

Основну ж увагу він приділяв педагогічній роботі, яку організовував, виходячи

із загальних завдань навчально-виховної роботи, що вимагали не лише підвищення ролі уроку, але і широкого розгортання позашкільної роботи з історії і різноманітності її видів, форм та змісту [7, с. 137–138].

Однією із таких форм стало створення у другій половині 1940-х років історико-краєзнавчого гуртка, який з 1953 р. був перейменований у Товариство «Юний історик» (а з 1967 р. — мистецький клуб «Райдуга») [10, с. 14]. Діяльність гуртка сприяла активізації позакласної роботи учнів з історії та вирішенню актуальних у шкільній практиці цього періоду виховних завдань щодо зв'язку учнів із суспільно-корисною роботою та підготовкою до неї.

У Товариство приймалися учні старших класів. В різні роки кількість учнів в ньому нараховувалося від 40 до 70 вихованців. У структурі Товариства було три секції: історико-краєзнавча, мистецтвознавча, туристично-екскурсійна. Організаційно Товариство складалося із учнівської Ради, яку очолював голова, членів та завідуючих секцій і секретаря. Слід підкреслити, що з самого початку на довгі роки в основі діяльності Товариства був закладений принцип самоуправління. Така структура дозволяла досить широко організовувати позакласну роботу та сприяла ініціативі учнів.

Гогодні вже добре висвітлений факт створення А. Ф. Луньовим у 1955 р. громадського історико-художнього музею [11; 12, с. 5; 10, с. 8]. З цього часу робота в музеї стала посідати значне місце в діяльності Товариства. Особливо насиченою громадсько-корисна робота членів Товариства стала через музей. У середині ХХ ст. це стосувалося і шкільної, і позашкільної роботи, зокрема, це організація пересувних тимчасових виставок, проведення екскурсій та виступи з лекціями і доповідями перед учнівським колективом та місцевим населенням [13, с. 104–105].

Найбільш копіткої роботи потребувало збір експонатів та облаштування експозиції. Ентузіазм і ініціатива юних істориків сприяла залученню колективу школи до створення музею і його поповнення.

Звернення до місцевих жителів під час експедицій та лекцій у клубах колгоспу, цукрового заводу і радгоспу дозволили зібрати багато цікавих і цінних експонатів історико-краєзнавчого характеру та творів мистецтва.

Проведення такої роботи серед жителів села пожвавлювало у учнів інтерес до історичних знань, до минулого краю, а також посилювало їхній зв'язок з місцевим населенням. Учні проводили бесіди з жителями села, записували їхні спогади, що дозволяло зібрати матеріал про минуле краю, села, зібрати документи і фотографії, розмістити їх в експозиції музею. Звичайно, пріоритетними на той час були актуальні в навчально-виховній роботі теми про революційний рух у краї та на селі 1905–1907 та 1917 рр., події громадянської війни, а також зустрічі з учасниками і ветеранами колгоспного руху, Другої Світової війни та партизанського і підпільного руху в селі, районі. Але Луньов вирішив зосередити увагу на створенні музею художнього профілю.

Уже на початку 1960-х років історико-художній музей став центром культурного життя на селі, який сприяв росту культурного рівня його мешканців. Його активно відвідували учні школи та жителі села, а також екскурсанти із інших сіл і міст району і області. Серед відвідувачів — учні, учителі, службовці, колгоспники, робочі. Музей активно відвідували студенти вищих навчальних закладів Харкова: університету імені О. М. Горького, інституту радіоелектроніки, авіаційного інституту, сільськогосподарського інституту імені В. В. Докучаєва та інших вищих навчальних закладів, училищ, шкіл Харкова, Полтави, Сум та ін. Наприклад, у 1961–1962 рр. музей відвідало в середньому 20 тисяч екскурсантів дорослого населення.

Члени Товариства «Юний історик» поряд з пошуковою, навчальною формою роботи щонеділі чергували у музеї і виконували роль екскурсоводів. Для цього А. Ф. Луньов проводив щорічно спеціальні заняття у музею з вивчення експозиції,

під час яких кожен із гуртківців міг визначитися чи до вподоби йому екскурсійна діяльність. Тобто надавались рівні можливості для всіх, можливість самостійно прийняти рішення яка саме форма роботи в музеї та гуртку до душі кожному. Від цього залежали емоційний комфорт кожного учня та бажання відвідувати гурток та комунікувати в межах вирішення нагальних питань функціонування музею та об'єднання учнів.

тже, педагогічний дар А. Ф. Луньова проявився і в залученні учнів до обслуговування музею. Під його керівництвом вони збирали експонати, проводили елементарну науково-дослідну роботу з вивчення експонатів, описували їх та заносили до інвентарної книги. Брали участь у оформленні експозиції, в тому числі виконуючи дрібні столярні роботи та ін. [12, с. 6–7].

Для Афанасія Федоровича було дуже важливим оформлення експозиції на наукових засадах, що існували на середину ХХ ст. Незважаючи на повну відсутність коштів, інші труднощі, Луньов був переконаний, що оформлення музейної експозиції є важливим фактором впливу на його відвідувачів і не може не залишити доброго сліду в їх серцях. Іншим важливим фактором виконання музейних функцій була доброзичлива зустріч екскурсантів учнями. Юні екскурсоводи радо зустрічали великі і малі екскурсії, інші групи, показували і розповідали про історію рідного краю, знаних людей, визначні культурні і художні цінності. Також уважно ставились до поодиноких відвідувачів.

Учні поєднували музейну роботу з навчанням і, як неодноразово зазначав їх учитель, всі вони навчалися добре або мотивувалися до навчання. Неодноразово наголошував він і про труднощі, з якими стикався разом з учнями через відсутність матеріально-фінансової допомоги. Доводилося витратити багато зайвих зусиль і енергії на пошуки та вирішення різних завдань, особливо під час оформлення експозиції. З іншого боку, це спри-

яло розвитку творчої ініціативи і самодіяльності учнів.

Його досвід був визнаний естетичною комісією, що діяла при Спілці художників СРСР, яку очолював відомий художник, академік Б. М. Неменський. За його ж ініціативою А. Ф. Луньова було запрошено до участі у роботі створеної у 1962 р. Ради з естетичного виховання, що діяла у складі комісії з музично-естетичного виховання при Президії Академії педагогічних наук СРСР. Зокрема, мистецьку секцію естетичної комісії у Раді також очолював Б. М. Неменський. Деякі питання створення та діяльності комісії можна простежити в листах художника до А. Ф. Луньова [14, с. 101–102, 104–108], а також в особистих матеріалах, які були надіслані Луньову як члену комісії [5, с. 88–89]. Зокрема, це обговорення «Проекту програми з естетичного виховання в середній загальноосвітній школі», яка передбачала «синхронізацію занять з трьох основних видів мистецтва, що вивчаються в школі (література, музика, образотворче мистецтво), і введення синтетичних мистецтв в старших класах (кінотеатр)». За цим проектом заняття з мистецтва передбачались протягом усього навчання в загальноосвітній школі з врахуванням вікових особливостей учнів та специфіки опанування і сприйняття кожним із них матеріалу, що пропонується [14, с. 135, 142; 5, с. 88–89]. Слід зазначити,

що завдяки підтримці окремих учителів Пархомівська школа долучилася до цього проекту. Основою його реалізації стало використання у педагогічній практиці методів естетичного виховання.

Особисто А. Ф. Луньов при організації занять використовував літературу, музику, образотворче мистецтво, надаючи останньому більш широке базове значення.

Афанасія Федоровича називають народним учителем — Учителем з великої літери, учителем не лише безпосередньо для учнів, що навчалися у Пархомівській середній школі, але й для багатьох людей, які спілкувалися з ним чи, навіть, дізнавалися про його музей, систему виховання, зачаровувалися цією особистістю. Тому по відношенню до Луньова поняття учитель набагато ширше ніж межі навчального закладу та тієї групи учнів, що слухали його уроки та понесли з собою частинку його методу, цінностей, ставлення до життя, продовжуючи його професійну діяльність. Учні Луньова визначаються за іншими ознаками, вони об'єднані іншими якостями — порядністю, доброчесністю, постійним устремлінням до саморозвитку та відповідальним відношенням до своєї справи, оточення, збереження і передачі найважливіших людських цінностей, які засновані на любові, доброті, щирості.

Його діяльність — це великий подвиг просвітителя нашого часу.

Література

1. *Материк краєзнавства* : збірник, присвячений лауреатам Премії імені Дмитра Яворницького Національної спілки краєзнавців України. Донецьк : Тов. Видав.-поліграф. підприємство «ПРОМІНЬ», 2013. 134 с.

2. *Архів Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. Ф. 15. Особова справа А. Ф. Луньова. Од. зб. № 184. 1947 — 1949. 39. арк.

3. *Павлова О. Г.* Родинні цінності сім'ї Луньових: унікальні і типові традиції

// Традиційна культура в умовах глобалізації: родинні цінності і трансляція соціокультурного досвіду поколінь. Матер. наук.-практ. конф. (20–21 трав. 2016 р.). Харків : Точка, 2016. С. 187–193.

4. *Афанасій Федорович Луньов* — засновник Пархомівського художнього музею: (до 100-річчя від дня народж.) : біобібліограф. покажч. / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка ; [уклад. В. Р. Антонова, С. О. Бикова ; наук. ред. О. Г. Павлова]. Харків, 2019. 72 с.

5. *Листи до А. Ф. Луньова (з неопублікованого) // X Луньовські читання. Вип. 6. Музей в епоху глобальних трансформацій: проблеми і перспективи (до 100-річчя від дня народження А. Ф. Луньова) : матер. наук.-практ. семінару 29 берез. 2019 р. / Уклад. О. Г. Павлова. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2022. С. 80–89 с.*
6. *Шкільне музейництво в біографіях і фактах / Педагогічний музей України, Укр. держ. центр національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді; [уклад. Л. А. Гайда; наук. консультант О. П. Міхно]. Вінниця : ФОП Кушнір Ю. В., 2022. 316 с.*
7. *Павлова О. Г. Основи музейної освіти в педагогічно-виховній діяльності А. Ф. Луньова // IX Луньовські читання. Вип. 5: Проблеми музейної освіти в Україні. Матеріали наук.-практ. семінару 30 берез. 2018 р. / Уклад. О. Г. Павлова. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2020. С. 135–141.*
8. *Луньов П. П., Павлова О. Г. Про епістолярну спадщину з архіву Афанасія Луньова // Афанасій Федорович Луньов. Статті, спогади, документи, матеріали / Упоряд. О. Г. Павлова. Харків : Тимченко, 2009. С. 72–75.*
9. *Луньов О. Ф. Показувати учням життя нашої країни // Підготовка учнів до корисної праці (з досвіду роботи) : [зб. ст.]. Харків, 1958. С. 20–21.*
10. *Афанасій Федорович Луньов. Статті, спогади, документи, матеріали / Упоряд. О. Г. Павлова. Харків : Тимченко, 2009. 234 с.*
11. *Луньов П. Ф. Історико-художній музей в школі: (з досвіду роботи). Київ : Рад. шк., 1964. 71 с.*
12. *Луньов П. Ф. Пархомівський історико-художній музей // Скарбниці національної культури: тези доповідей науково-практичної конференції з музеєзнавства, присвяченої 40-річчю Пархомівського історико-художнього музею (жовтень 1995 р.). Харків ; Пархомівка, 1995. С. 4–8.*
13. *Павлова О. Г. Професійна майстерня А. Ф. Луньова // VII Луньовські читання. Музейний колектив і його проблеми. Матер. наук.-практ. семінару 24 березня 2016 р. / Уклад. О. Г. Павлова. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2017. С. 100–107.*
14. *Письма к А. Ф. Лунёву / сост. автор вступ. статьи и комментариев О. Г. Павлова. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2016. 320 с. (Сер. «Джерелознавчі зошити». Тетрадь 7).*

20.08.2024

Відомості про автора:

Павлова Ольга Григорівна — кандидат історичних наук, доцент; кафедра історіографії, джерелознавства та археології; історичний факультет; Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна; Харків, Україна; email: olgarpavlova@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4595-8039>